

Зловживання ідеологічною владою в медійному дискурсі

Дослідження маніпулятивних вербальних дій є нині актуальним напрямком сучасної лінгвістики. Перш, ніж аналізувати такі дії в медійному дискурсі, визначимо маніпуляцію: розглядаємо її як **вид навмисного й прихованого психологічного впливу, метою якого є збудження в адресата неусвідомлених і безпідставних для нього переконань, бажань і емоцій.**

Т. ван Дейк визначає маніпуляцію як «комунікативну й інтерактивну практику, під час якої маніпулятор здійснює контроль над іншими людьми, зазвичай всупереч їхній волі або інтересам» [3]. Маніпуляція як прояв (а водночас і засіб встановлення!) домінування базується не просто на владі, а на зловживанні владою.

Н. Ферклау виокремлює економічну, державну й ідеологічну владу. Економічна влада пов'язана з відносинами між соціальними класами в процесі виробництва матеріальних цінностей; державна влада здійснюється урядом, армією, поліцією та різноманітними соціальними установами; а ідеологічна влада суттєво доповнює і підсилює два перших різновиди, оскільки здійснюється через дискурс і полягає у здатності видавати власний світогляд і поведінку за дещо саме собою зрозуміле й загально прийнятне.

Існує два способи, за допомогою яких можна утримувати й використовувати владу, в термінології Н. Ферклау це примус і згода (*coercion and consent*); перший полягає у примушенні об'єкта впливу до певних дій, наприклад, через застосування фізичного насилля, а другий – у своєрідному „вмовлянні” співрозмовника [2: 28-29]. Очевидним є той факт, що саме „вмовляння” є менш ризикованим і менш затратним способом прояву й утримання влади.

Вважаємо, що саме маніпуляція базується на механізмі „вмовляння” співрозмовника, оскільки вона спирається на інтереси й потреби останнього, але при цьому не задовольняє їх, а лише використовує для задоволення власних інтересів.

Як саме відбувається процес „вмовляння” співрозмовника, особливо масового співрозмовника? Дослідження ряду вчених доводять, що в дискурсі, в якому один з учасників має більшу владу, ніж інший (інші), має місце контроль і обмеження комунікативного доробку співрозмовника з боку більш сильної сторони. Н. Ферклайу виділяє три основних типи таких обмежень: обмеження на зміст висловлення; на соціальні стосунки, в які вступають співрозмовники; й на суб'єктні позиції співрозмовників [2].

Описані обмеження можна спостерігати як в персональному (чи особистісному) дискурсі (на прикладі взаємодії ведучого й додзвонювача в ток-шоу на радіо), так і в інституціональному дискурсі (на прикладі судових засідань, взаємодії між лікарем і пацієнтом, між вчителем і учнем і т.д.).

Незважаючи на відмінності між особистісним та інституціональним дискурсом, в усіх зазначених формах взаємодії спільним є те, що їх учасники взаємодіють один з одним безпосередньо, face-to-face. По-іншому складається взаємодія учасників медійного дискурсу (представлений у термінології Г. Почепцова теле- і радіо дискурсами, а також газетним дискурсом [1]). Мовець / автор і слухач / читач під час спілкування роз'єднані простором і часом, тому в масмедійному дискурсі не відбувається перехід мовленнєвого ходу від адресанта до адресата, що створює можливість необмеженого контролю з боку мовця / автора, і в першу чергу, контролю над змістом висловлення. Більше того, за таких умов у мовця з'являється можливість самостійно визначати, які теми слід висвітлювати, а які – обходити мовчанням. У цьому випадку маємо справу з замовчуванням або маніпулятивним мовчанням, яке дозволяє маніпулятору непомітно впливати на формування ментальних моделей адресата, тобто, індивідуальних, суб'єктивних поглядів й емоцій, асоційованих у нього з певним словом, темою, подією.

Озвучуючи певні теми й замовчуючи інші, можна активізувати бажані фрейми і представити інформацію під потрібним кутом. Досягти значно масштабніших результатів, однак, дозволяє маніпулювання не індивідуальною, а соціальною свідомістю.

Таким чином, маніпулятивне мовчання є зловживанням ідеологічною владою, яке полягає у навмисному приховуванні від читача / слухача важливої інформації у власних корисливих інтересах, і прояви якого у медійному дискурсі ще належить дослідити.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Почепцов Г. ЗМІ не можуть нести відповідальність за інформаційну війну / Г.Г. Почепцов // Телекритика. – 20.01.2009. Режим доступу: <http://www.telekritika.ua/daidzhest/2009-01-20/43217>
2. Fairclough N. Language and Power / N. Fairclough. – Harlow, England: Pearson Education Limited, 2001. – 226 p.
3. Van Dijk T.A. Discourse and Manipulation / T.A. Van Dijk // Discourse & Society. – 2006. – Vol. 17(3). – P. 359-383.